

Mehmet Ayhan'ın «Çelişki» Üstüne Yazısı Hakkında

Birikim'in 20. sayısında Mehmet Ayhan'ın çelişki sorununu ele alan bir yazısı yayımlandı. Yazar, Marksist metinler üstünde oldukça geniş bir tarama yaparak çeşitli teorisyenlerin bu sorunu nasıl açıkladıklarını göstermeye çalışıyordu. Ama aynı zamanda, yazar kendisi de, çelişki sorunu üzerine bir tez geliştiriyordu: yani, Marksist teoride çelişkinin nasıl ele alınması gerektiği konusunda bir yorumu vardı. Bu nedenle, yaptığı oldukça geniş kapsamlı tarama, kendi çelişki yorumu ile orantılı olarak sınırlandırılmıştı.

Mehmet Ayhan yazısının son paragrafında tezini şöyle özetliyor:

Geçişimli uzlaşabilen çelişkiler ve karşılıklı dıştalanayan uzlaşmaz çelişkileri ayırdetmek, bu iki tür çelişkinin diyalektik maddecilik içindeki özgün yerini tanımak ve geçişimli çelişkilerin bazen antagonist hale gelebileceklerini, bazen de antagonist olmaktan çıkabileceklerini, buna karşın karşılıklı dıştalanayan çelişkilerin her zaman ve her durumda antagonist olacaklarını kabul etmek: işte son moda idealizmi diyalektik maddecilikten ayırdetmenin ölçütü.

Görüldüğü gibi, hayli iddialı bir tez Mehmet Ayhan'ınki. Çünkü getirdiği ölçütü kabul etmeyi, «son moda idealist» ilan etmekte geri kalmıyor. Suçlamanın ağırlığına karşın, ölçütünün geçerliliğini kabul edemeyenlerdenim. Bu yüzden, Mehmet Ayhan'ın görüşlerine karşı ayrıntılı bir eleştiri yazarak tartışmayı sürdürmeyi gerekli gördüm.

Mehmet Ayhan'ın yazısında çok önemli ve yararlı bölümler var. Örneğin Mao'nun diyalektik anlayışına yönelttiği eleştiriler genellikle yerinde; Stalin ve Politzer için de doğru yargılar veriyor. Yazının bütününde, çeşitli yazarlar ve grupların elinde gerçekten anlaşılmaz ve anlamsız hale gelen çelişki sorununu akılcı temeller üzerinde yeniden kurmak için titiz bir çaba görülüyor. Ama bütün bunlara karşın, kanımca **temelde** yanılıyor Mehmet Ayhan. Idealizmle maddecilik arasındaki ayrımın ölçütü olarak gördüğü «uzlaşmazlık» konusu, göstermeye çalışacağım gibi, yanlış. Öte yandan, yazısında birçok önemli iç tutarsızlık ve eklektizm örnekleri var. Bütün bunlar, Marksist teoriyi bulduğu bu **basit**

«uzlaşmazlık» ilkesine göre yeniden yazmak üzere giriştiği zorlamalardan ileri geliyor.

YAPISALCI YAKLAŞIM

Mehmet Ayhan yazısı boyunca, «kılık değiştirmiş» idealizmin baş temsilcilerinden biri olarak Althusser'i yermekte. Yazısının, doğrudan doğruya Althusser eleştirisine ayrılmamış olan bölümlerinde bile, alttan alta, onun tezleriyle savaşıyor; örneğin, Hegel'den söz ederken. Mehmet Ayhan, revaçta olan bir kanıyı eleştirisizce kabullenerek, Althusser'i **yapısalcı** olmakla suçluyor (bu konuya yazının sonunda döneceğiz). Gelgelelim, kendi analizinin başından sonuna kadar yapısalcı bir anlayışa dayandığını ve bu yüzden yanlış olduğunu söylemek gerekiyor.

Tarihî maddecilik, toplumsal formasyonları (yani somut toplumları) inceleyen bilimdir. Ama bütün bilimler gibi tarihî maddeciliğin de, nesnesi olan toplumsal formasyonu incelemeye varıncaya kadar geçmesi gereken çeşitli soyutlama düzeyleri vardır. Bu soyutlama düzeylerinin birbirine karıştırılması incelemede vahim yanlışlar doğurur. Mehmet Ayhan'da bu vahim yanlışların bazıları görülebiliyor.

Tarih boyunca yaşamış ve bugün de yaşayan yığınla toplum var. Bunlar, tarihî maddeciliğin nesnesini oluşturuyor. Her bilim gibi tarihî maddecilik de, nesnelere daha iyi anlamak için belli sınıflamalar yapmak zorunda. Yani, bütün bu toplumları teker teker mi inceleyeceğiz? Ve, neye göre inceleyeceğiz? Bir başka söyleyişle, bütün toplumlar için geçerli ölçütler bulabilir miyiz? Toplumsal formasyonları, bu ölçütlere göre sınıflandırabilir miyiz?

Bilindiği gibi, bu, bir belirleme önceliğine göre yapılabilir. Yani, çeşitli toplumlarda gördüğümüz sayısız olay arasında, bazılarının belirleyici, bazılarının belirlenen durumda olup olmadığına bakarız. O zaman, toplumların temel yapıları ile ikincil yapıları arasındaki ilişkileri tesbit edebiliriz. Tarihî maddecî bilimin bu konudaki ölçütü, **maddî hayatın üretilmesi tarzıdır**. Bu, bilindiği gibi, «altyapı» ve «üstyapı» kavramlarını verir bize. Böylece, toplumları temel belirleyici yapılara ve kendi özerklikleri olduğu halde son analizde başka yapılar tarafından belirlenen yapılara ayırırız. Böyle bir ayırım, bütün top-

lumsal formasyonlar için geçerlidir. Şu halde, elimizdeki en genel soyutlama budur; en yüksek soyutlama düzeyi de diyebiliriz buna.

Ama bu soyutlamayı yaptığımız anda, üretim kavramına da varmış oluruz. Üretim kavramının açılması, «üretici güçler/üretim ilişkileri» ikilisini ortaya çıkarır. Bu, «üretim tarzı»dır. Şu halde, varolan toplumsal formasyonları, **üretim tarzlarına** göre sınıflandırıp inceleyebileceğimizi anlarız. Üretim tarzı, bize bazı başka kavramları da verir. Örneğin, **mülkiyet** kategorisi, üretim ilişkilerinin bir parçası olduğuna göre, **sınıf** kavramını da üretim tarzı kavramı içinde içerilmiştir. Hatta, üretim tarzının genellikle ekonomik temelden ibaret olduğu düşüncesi yaygın olmakla birlikte, aslında üretim tarzı kavramı bize üst yapının niteliğini de **genel** bir biçimde gösterir. Çünkü, örneğin feodal üretim tarzında, artığın, «ekonomi-dışı zor»la alındığını söyleriz. Şu halde, feodal üretim tarzında artık, üst yapının müdahalesiyle ele geçirilmektedir. Demek ki, feodal üretim tarzının tanımı, feodal üst yapının niteliği hakkında bize **genel** bir fikir verebilmektedir.

Bütün bu kavramların, **üretim tarzı kavramının soyutlama düzeyinde** bulunabilir olması, bazı Marksistler için yanıltıcı sonuçlar veriyor. Çünkü buradan, bütün bu kavramlar elde hazır olduğuna göre, artık somut toplumsal formasyonun incelenmesine geçilebilir sanılıyor. Oysa üretim tarzı, somut toplumsal formasyondan **daha yüksek** bir soyutlama düzeyidir. Bunu görmemek, Marx'ın **Kapital'i** ile **Fransa'da Sınıf Savaşı** arasındaki soyutlama düzeyi farkını görmemek demektir.

Sık sık belirtilmiş bir doğru olmakla birlikte, gene tekrarlayalım. Marx'ın **Kapital'i**, genel olarak **kapitalist üretim tarzını** anlatır, ama herhangi bir ülkedeki kapitalizmi anlatmaz. Yani, «üretim tarzı» soyutlama düzeyinde bir eserdir, ama «toplumsal formasyon» soyutlama düzeyinde bir eser değildir. Ama **Fransa'da İç Savaş**, «toplumsal formasyon» soyutlama düzeyinde yazılmıştır. Çünkü burada doğrudan doğruya Fransa'nın belirli bir tarih kesiti içindeki hayatı incelenir. Şu halde, «üretim tarzı» soyutlama düzeyinden «toplumsal formasyon» soyutlama düzeyine geçerken, geçişi sağlayacak yeni kavram, **somut tarih'tir**. Çünkü her toplumsal formasyonun kendi somut tarihi vardır ve bütün toplumsal ilişkileri, çelişkileri, ancak bu **somut tarih içinde** anlaşılabilir. Üretim tarzı, bu somut tarihe gömülüdür, onunla yoğrulmuştur.

Şu halde, çelişkiyi, üretim tarzı soyutlama düzeyinde ele alabiliriz. Bu, toplumları anlamak için zorunlu bir aşamadır. Çünkü burada bir üretim tarzının temel sınıflarını ve bu sınıflar arasındaki temel ilişkileri (yani çelişkileri) görürüz. Ama bu, bir somut toplumsal formasyonda olup bitenleri anlamak için yeterli değildir. Çünkü hiçbir toplumsal formasyonda saf bir üretim tarzı görmeyiz. Dolayısıyla, üretim tarzı açısından temel olan sınıfların yanı sıra, birçok ikincil sınıf

ve zümre de vardır ve bunların davranışları, o toplumsal formasyonun gelişmesinde son derece etkili ve önemlidir.

Üretim tarzı soyutlama düzeyine göre yapacağımız analizde, sınıflar ve ilişkileri zorunlulukla «tek-eksenli» diye niteleyeceğimiz bir biçimde karşımıza çıkarlar; örneğin, «kapitalist üretim tarzında», **proleterya** ve **burjuvazi** tek bir eksenin iki yanında yer alırlar. Bu üretim tarzı açısından baktığımızda, aralarındaki ilişki çelişiktir ve gene bu çerçevede içinde, bu çelişki elbette **uzlaşmaz bir çelişkidir**.

Şimdi, içinde kapitalist üretim tarzının hâkim olduğu herhangi bir toplumsal formasyonu anlamamız için, bu soyutlama düzeyinin kavramlarını bilmemiz gerekiyor. Ama, «toplumsal formasyon» soyutlama düzeyine geçmemizi sağlayan **somut tarih** analizini ihmal edip yalnızca üretim tarzı düzeyinin kavramlarını nesnemiz olan toplumsal formasyona uyguladığımızda, çok kötü bir biçimde yanılırız. Çünkü bu anlamda üretim tarzı, bir soyutlamadır ve bir soyutlama olarak zaman-dışıdır, mekân-dışıdır. Oysa nesnemiz olan toplumsal formasyon somut bir zaman ve mekân içinde oluşmuş bir varlıktır. İşte bu nedenle, üretim tarzı kavramlarını doğrudan doğruya toplumsal formasyona uygulamak, **yapısalcılık** olur; soyutta inşa edilmiş bir yapı modelinin kavramlarının somut gerçekliğe uzatılması olur.

Mehmet Ayhan'ın temel yanılması, bu soyutlama düzeyleri ayırmasını yapmamasından ileri geliyor. Üretim tarzı soyutlama düzeyine özgü, yani henüz özgülleştirilmemiş ve somutlaştırılmamış çelişkiyi, toplumsal formasyonun çelişkileriyle karıştırıyor. «Uzlaşmaz» çelişki ile «uzlaşabilir» çelişki arasında yaptığı ayırımın temeli bu. Üretim tarzına özgü, soyut ve dolayısıyla uzlaşmaz, tek-eksenli çelişki ile, somut toplumsal formasyonda varolan çeşitli çelişkileri aynı türden sanıyor. Bu yaklaşım, oldukça **naif** bir yapısalcılık anlayışının ürünüdür.

«UZLAŞMAZ» ÇELİŞKİ KAVRAMI ÜSTÜNE

Mehmet Ayhan, üretim tarzı soyutlama düzeyinde bulunduğu çelişkinin uzlaşmazlığı üstünde durmuş, bunu, maddecilikle idealizmi birbirinden ayıran ölçüt olarak sunmuştu. Yaklaşımın yönetsel olarak yapısalcılıktan geldiğini göstermeye çalıştım. Ama bu çelişki anlayışı üstüne söylenecek başka şeyler de var. İkinci, teorik sonuçlara gelmeden önce, Mehmet Ayhan'ın tezini ampirik bir çerçevede ele alalım.

Bazı çelişkilerin, (özellikle de burjuvazi ile proleterya arasındaki çelişkinin **uzlaşmazlığı** üzerinde böyle ısrarla durmak, **daha devrimci bir politik tutumun** göstergesi olduğu izlenimini veriyor. Ama gerçekten böyle mi? Bu soru üstünde durmakta yarar var.

İlk izlenimin tersine, «çelişki uzlaşmazdır» demek, kendiliğindenci bir tutumun temelini oluş-

turabilir. Çünkü dikkat edilecek olursa, böyle bir anlayış, devrim için insanın yapması gerekeni çelişkiye teslim etmektedir. «Burjuvazi ile proleterya arasındaki çelişki uzlaşmaz»... Şu halde, bize yapacak fazla iş kalmıyor; başından sonuna kadar değişmez biçimde uzlaşmaz kalan bu çelişki, eninde sonunda sorunu çözecek. Bunun, daha önceki yazılarımda da sık sık değindiğim «tarihin şaşmaz akışı» rahatlığından pek fazla farkı yok. Oysa tarih, hep kendisini garantili sayanları şaşırtarak akmıştır. Aynı şekilde, burada sözkonusu ettiğimiz çelişkinin uzlaşmazlığını garantili sayanları da şimdiye kadar şaşırtmıştır tarih, daha da şaşırtacaktır.

İki ayrı soyutlama düzeyimize dönelim gene. Burjuvazi ile proleterya arasındaki çelişki, «üretim tarzı» düzeyinde uzlaşmaz bir çelişkidir. Bir başka söyleyişle, üretim tarzının değişmesiyle bu çelişki yok olur; üretim tarzı sürdükçe o da varlığını sürdürür.

Mehmet Ayhan'ın gözünden kaçan somut toplumsal formasyon soyutlama düzeyinde ise bu soyut, yapısal çelişki, toplumun yapısından ve somut sınıf ilişkilerinden gelen birçok somut çelişki ile birliktedir. Bürokrasi, köylülük, çeşitli küçük burjuva kesimleri, ayrıca da burjuvazi ile proleteryanın fraksiyonları vardır somut toplumsal formasyonda. Somut konjonktür vardır. Burada artık «tek-eksenli» burjuva/proleter çelişkilerinden söz edilemez. Her şeyin karşılıklı belirlendiği bir bütündür bu. Sürekli değişen sınıf dengeleri, sınıf ittifakları, sınıf mücadelesi vardır. Üretim tarzının kâğıt üstündeki analizi bu somut karmaşayı tek başına açıklamaz. Ayrıca, üretim tarzının «uzlaşmaz» dediğimiz çelişkisi, bu somut bütünlükte pekâlâ uzlaştırılır.

Mehmet Ayhan'ın tezini bazı ampirik olgularla karşılaştırmaktan söz ettim yukarıda. Bu, son derece basit bir karşılaştırma; son derece basit bir soruyu gerektiriyor: burjuvazi ile proleterya arasındaki çelişkinin uzlaşmazlığı hangi ülkede kendi başına devrimci durum yaratmaya yetti şimdiye kadar? Bu «uzlaşmaz» çelişki, bugün neredeyse tamamen kapitalistleşen dünyanın her ülkesinde var, ama devrimin eşliğinde, diye niteleyebileceğimiz kaç ülke sayabiliyoruz? Ayrıca, Lenin, emperyalizm çağında kapitalizmin hızla gelişebileceğini ve geliştiğini söylüyordu. O zaman, bu nasıl «uzlaşmaz» çelişki?

Mehmet Ayhan'ın yazısında bazı önemli iç tutarsızlıklar olduğunu söylemiştim. Bunlardan birine hemen şimdi bakalım. Derginin 19. sayısında şu satırları görüyoruz: «Kapitalist sistemle sosyalist sistem arasındaki çelişki hiçbir zaman uzlaşmaz, çünkü bu her bakımdan karşılıklı dıştalanmaz uzlaşmaz bir çelişkidir. Kapitalist sistemle sosyalist sistem arasındaki mücadele her zaman antagonisttir, ama sosyalist sistemin maddî gücü ve bilinçli politikasıyla, tüm insanlığın mahvına yol açacak bir düzeye ulaşması önlenmektedir.»

Bildiğimiz kadarıyla, çelişki nesnel bir be-

lirlemedir. İnsanların hayatını insanların iradesi dışında belirleyen bir şeydir. Bu çelişki karşısında, bazı insanların (Sosyalistlerin) «bilinçli» bir politikayla çelişkinin kendi yasasını yerine getirmesini önlemeleri nasıl mümkün olur?

Mehmet Ayhan, burjuvazi ile proleterya arasındaki çelişkiyi de aynı terimlerle tanımlıyor. Bu da «karşılıklı dıştalanmaz», «uzlaşmaz» bir çelişki. Ama yukarıda söylediğim gibi, dünyanın pek çok ülkesinde devrim olmasına yetmiyor. Peki, bu da mı bazı insanların «bilinçli» politikası ile açıklanır? Yani, devrimciler mi kan dökülmesin diye devrim yapmıyor yoksa burjuvalar mı çıkarlarını korumak için devrimi önüyor? Ama çelişkinin uzlaşmazlığı şu ya da bu gruptan insanların politikası ile sürekli askıya alınıyorsa, böyle uzlaşmazlığı biz ne yapalım? Dünyanın, kapitalizm oluştuktan bu yana geçen tarihi, Mehmet Ayhan'ın bu kadar vurguladığı uzlaşmazlığın pek de yeterli bir cevap olmadığını gösteriyor.

Mehmet Ayhan, Mao'yu eleştirirken, bir noktaya zekice parmak basıyordu:

Dikkat edilecek olursa, Mao'nun çelişkinin evrensel niteliği olarak adlandırdığı şey, yalnızca kavram olarak çelişkidir; hareketin en genel yasalarından biri olarak bir soyutlamadır, soyut bir kategoridir, maddî bir şey değil ama düşünsel bir şeydir. Çelişkinin özgül niteliği olarak adlandırıldığı şey ise belirli bir cisim olarak veya belirli bir hareket olarak çelişkidir; çelişki kavramının kendisinden soyutlanabileceği somut bir şeydir. Bu ayırım aynen şuna benzer: Kimse, hiçbir zaman «meyva» yememiştir; ya kiraz, ya elma ya da erik yemiştir. Çünkü «meyva bir grup nesneye verilen bir addır, bir genelleme, bir soyutlamadır. (Birlikim, Sayı: 20, s. 17)

Ama kendisinin de aynı yanılıya düştüğünü görüyoruz. Çünkü o da tarihi maddeciliğin soyutlama düzeyleri arasındaki farkı kavrayamıyor ve üretim tarzına özgü çelişki kavramını ile toplumsal formasyona özgü çelişki kavramını birbirine karıştırıyor. Oysa idealizm diyalektik maddeciliğe her zaman bu yoldan sızar. Çünkü bunu yaptığımız anda, somutu soyutla açıklamaya başlarız. Sonuçta, «çelişki uzlaşmazdır» diyerek, uzlaşmaz bir politik tavır almış gibi görünebiliriz. Ama gerçekte, sağ sapmanın da, sol sapmanın da epistemolojik temelini atmış oluruz. Burada sağ sapma, mücadeleyi çelişkinin uzlaşmazlığına bırakmak şeklinde ortaya çıkar. Sol sapma ise, çelişkiyi aynı monoton yapı içinde kavrar ve buna karşı şiddetle dayanıp aynı değişmez mücadele yöntemini önerir. Bütün sapmalar gibi, ikisinin de epistemolojik temelleri birdir. Tek yanlısın iki farklı yüzü gibidirler.

Oysa, üretim tarzının değil ama somut toplumsal formasyonun hareketi, tek-eksenli bir çelişki üstüne oturmaz. Toplumsal bütün, bir çelişkiler yumağıdır. Bu çelişkiler birbirlerini karşılıklı

olarak belirler. Örneğin bir Sosyal-Demokrasi olayını başka türlü anlayamayız. Gene Mehmet Ayhan'ın bir yargısına bakalım:

Ya bu-ya o (karşılıklı dışlayan) ve hem bu-hem o (geçişimli) türündeki çelişkiler arasındaki ayırım, Marksizm'in politikasında temel bir yer tutar. Örneğin, bir politika ya burjuvazinin çıkarlarına hizmet eder ya da proletaryanın, ama bir politika hem sanayi burjuvazisinin hem de ticaret burjuvazisinin çıkarlarına hizmet edebilir. (Birlikim, Sayı: 20, s. 15)

Bu «hizmet etme» sözünün anlamı biraz bulanık. Ekonomik alanda birçok politika vardır ki, hem burjuvaziye, hem de proletaryaya hizmet edebilir. Örneğin, kırsal hâkim sınıflar yiyecek fiyatlarını yükseltiyorsa, işçi sınıfının ücretlerinin alış gücü düşer. Bu nedenle işçiler grev yapar. Birçok sanayici bundan zarar görür. Şu halde, kırsal hâkim sınıfların egemenliğine darbe vuracak bir politika, işçilere de, sanayicilere de «hizmet eder». Çünkü işçilerin reel ücretleri yükselmiş olur, grevler azalır, v.b.

Belki Mehmet Ayhan, bunun da işçilere hizmet etmediğini, çünkü devrimci atılımı durdurduğunu söyleyecek. Ama bu pek yeterli cevap değil. Aslında, «hizmet etmek» gibi deyimler kullanırken, nihai amacımızın ne olduğunu çok açık seçik belirtmemiz gerekiyor. Bir başka örnek vereyim: burjuvazi ile proletarya arasındaki tekeksenli çelişki, daha geniş bir bütünlükte niteliğini kolayca değiştirebilir. Benim pek inanmadığım «ulusal burjuvazi» kavramına bakalım; Mehmet Ayhan'ın yazısında kullandığı bazı deyimlerin akla getirdiği siyasî anlayışta bu «ulusal burjuvazi» önemli bir kategori. Demek ki, «Emperyalizm» gibi daha üst bir dolayım ortaya çıkınca, proletarya ile burjuvazinin hiç değilse bir kesimi arasındaki «uzlaşmaz» çelişki pekâlâ uzlaşır bir nitelik alabiliyor. Bir de, «ileri demokrasi» kavramına bakalım. Burada da, proletarya ile burjuvazi arasındaki «uzlaşmaz» çelişkiye karşın, kapitalist toplumun niteliği değişmiyor ve kapitalist toplum sınırları içinde bir yeni aşamaya varmak için, proletarya ile burjuvazi arasındaki çelişkinin uzlaşmazlığı yeniden askıya alınabiliyor.

Sorun burada zaten. Emperyalist sistem içinde ve Kapitalist toplumsal formasyon içinde, çelişkilerin karşılıklı hareketinden doğan denge demek olan «üstbelirlenme», hâkim sınıflar lehine yumuşatılabilir. Uzlaştırıcı politikalar her zaman uygulanabilir. Nitekim yıllardır uygulanmıştır, hâlâ da uygulanmaktadır. Burada devrimciliğin ölçütü, çelişkinin soyut uzlaşmazlığı üstünde durarak **teselli** bulmak değil, çelişkilerin somut bütün içinde nasıl uzlaştırıldığı mekanizmasını çözerek nasıl üst üste yığılacağını da kavramak ve dolayısıyla duruma **care** bulmaktır.

ÇELİŞKİ NEDİR?

Mehmet Ayhan, devrimciyi sahte devrimciden ayıran şeyin, uzlaşmaz çelişki ile uzlaşan çelişki arasındaki farkı görmek olduğunu söylüyor. Ama yazısında bir büyük eksiklik var. Çelişkiler arasında böyle **türsel** bir farklılık gözetildiğine göre, bunun nedenlerini de açıklaması gerekirdi. Yani, hangi çelişkiler **doğuştan** uzlaşmazdır, hangileri böyle değildir, niçin böyledir?

Gerçi görüyoruz, burjuvazi/proletarya çelişkinin uzlaşmazlığını sık sık belirtmiş. Ama bu da bir dogmatik olgu olarak çıkıyor karşımıza. Sebep belirsiz, sadece böyle.

Aslında soruna böyle bakmak, çelişki dediğimiz şeyi bir çeşit varlık gibi görmek oluyor. Neredeyse, siyah köpeklerle beyaz köpekler gibi, uzlaşan çelişkilerle uzlaşmayan çelişkiler var. «Özünde uzlaşmaz olan çelişkiler» gibi deyimler de zihnimizde böyle bir imge yaratmaya yardımcı oluyor. Yani çelişkilerin kendilerine göre özlere var. Ve değişik özlere sahip çelişkiler var. Örneğin, şu cümleye bakalım: «Bu türden bir çelişki antagonist hale gelse bile özünde 'uzlaşabilen' bir çelişki olarak kalır.» (s. 13) Hangi türden, kaç tür çelişki var? Bu sorular karşısında, bu tarz çelişki açıklaması (Mehmet Ayhan'ınki şüphesiz bunun tek örneği değil) gerçekten metafizikleşiyor.

Oysa çelişki kendi başına bir varlık değil, bir **ilişkidir**. Birden fazla şey arasında varolan bir ilişkidir. Dolayısıyla, şöyle ya da böyle bir özü kendi içinde taşıması sözkonusu değildir. Ona o sözü verecek olan, ilişkisi olduğu nesnelere nitelikleridir. Çok kısa bir örnek vermek gerekirse, gene burjuvazi ile proletaryanın çelişkesine dönelim ve diyelim ki, bu çelişkinin gerçekten uzlaşmaz bir nitelik taşımaya başlaması için bir kere proletaryanın siyasî bilince ulaşması gerekir. Bu bilince ulaşmamış bir proletarya, burjuvazi için bir tehlike değil, tersine bir nimettir. Örneğin, Amerikan işçi sınıfı. Burada bir uzlaşmazlıktan ciddiyetle söz etmeye imkân yok. Ama aynı zamanda, Amerikan işçi sınıfının hiçbir zaman bilinçlenmeyeceğini, dolayısıyla oradaki sınıfsal çelişkinin hiçbir zaman uzlaşmaz nitelik kazanmayacağını da söyleyemeyiz. Öte yandan, evrimsel bir şey de değildir bu. Yani Amerikan işçi sınıfının kendi içinde başlayıp gelişecek evrimsel bir süreç de değildir. Kendi dışında birçok karmaşık etkene bağlıdır. Bu karmaşık etkelerin en yakın bütünsel çerçevesi de Amerikan toplumsal formasyonudur; devletiyle, aydınlarıyla, ideolojisiyle, politikasıyla, Amerikan toplumu. Amerikan işçi sınıfının siyasî bilince bugüne kadar erememesinin açıklaması da bu yapı içindedir, yarın olabilecek değişikliklerin anahtarı da. İşte bu nedenle kâğıt üstünde çelişkilerin global uzlaşmazlıkları değil, somut toplumsal formasyonlarda etkin somut çelişkilerin somut üstbelirlenme biçimleri önemli bizim için.

Mehmet Ayhan'ın Marksistle idealist ayrım

Birlikim 21/20

detmek için getirdiği ayırım böylece tamamen işlevsiz kalıyor. Çünkü soruna onun baktığı soyutlama düzeyinde bakan hiçbir Marksist, onun «idealist» olarak ilân ettikleri de dahil olmak üzere, burjuvazi ile proletarya arasındaki çelişkinin «uzlaşabilir» bir şey olduğunu düşünmüyor, aklından geçirmiyor. Ama somut toplumsal formasyonlarda, çelişkileri gevşeten üstbelirlenme biçimlerinin ortaya çıkabilirdiği olgusunu görüyorlar. Ayrıca, «ileri demokrasi», «toplumsal ilerleme» gibi sloganların bu gevşemeyi onaylayan, çünkü çelişkinin çözümünü sürekli olarak **ileriye** atan niteliğini görüyor ve eleştiriyorlar. Çelişkinin son analizde «uzlaşmaz» olduğu tesellisi, onlara yeterli gelmiyor.

Sorun, «çelişki»nin türü değil. Kapitalist toplumda, birbiriyle uzlaşamayacak iki sınıf var: proletarya ile burjuvazi. Ama bu uzlaşmamam durumunu da doğru tanımlamalıyız. Bilinçlenmiş bir işçi sınıfı, kapitalist toplumun bir ürünü ve onun aslı parçasıdır. Bilinçlenmesi, kendisi için bu toplumun dışında bir hayat olduğunu anlaması demektir. İşçi sınıfının böyle bir imkânı vardır. Dolayısıyla, kapitalist toplum, işçi sınıfıyla birlikte, kendi yok oluş yolunu da yaratmıştır. Ama bu, sadece potansiyel olarak böyle. İşçi sınıfı bu bilince varıncaya kadar, kapitalist topluma hizmet edecek, onunla **uzlaşacaktır**. Ekonomik çıkarlarının bilincine varması da bu durumu değiştirmez. Çünkü ekonomik bilinciyle kuracağı sendikalar, yapacağı grevler, kapitalist toplumun temelini değiştirmez, tersine, bu toplum biçiminin kendisine özgü kurumlardır bunlar. Ancak bu toplum içinde varolurlar. Dolayısıyla uzlaşmazlık, ancak **belli boyutlara varmış siyasî mücadelenin bir ürünüdür**. Durumun kendi içinde yatan bir nitelik değil, varılması, çalışarak ulaşılması gereken bir noktadır.

HEGEL SORUNU

Mehmet Ayhan'ın söylediklerinin özüne karşı itirazımı belirttim sanıyorum. Ama geniş kapsamlı yazısında bazı başka sorunlar da var ki, bunlardan bir kısmı bu bağlamda ele alınmalı. Hegel üzerine değerlendirmeleri bunların başında geliyor. Hegel benim de «mâkûs talihim» haline geldi; bir yazıyı Hegel'e dokunmadan bitirebilirim çok seviniyorum. Ama bir kere dokunmuş bulundum. Ve Hegel'inki de «Fantoma'nın İntikamı»ndan aşağı kalmıyor.

Mehmet Ayhan'ın Hegel karşısında tutumu oldukça çelişik. Bir kere Marx'la Hegel arasında bir «göbekbağı» bulunduğunu söylüyor. Ayhan'a göre «Marksizm... öncüllerinin.. **dolaysız bir devamı**» olduğu kanısında. Bu da, Hegel'in «Süpersesyon/aşma» teorisinin bir ürünü. Alt-

husser'e de şu nedenle kızıyor: «İncelediğimiz iki makalesinde Althusser'in, Hegel ve Marx'ın görüşlerini toplumsal ilerlemeye ve işçi sınıfının mücadelesinin gelişmişlik düzeyine bağlamak gibi bir kaygısı yoktur.» (s. 22) Şimdi, böyle bir kaygısı olmadığı için Althusser'i azarlamak ne kadar doğru olur? Ne diyecekti? Hegel de, Marx da, aynı şeyi temsil ediyorlardı. Hegel formasyonunda bir adam, «toplumsal ilerleme»nin bir başka, **ileri** aşamasında yaşasa işçi sınıfı hareketinin filozofu olurdu. Böyle mi demeliydi Althusser? Yani önce toplumsal ilerlemeyi Marksizm'le özdeşleştireceğiz; sonra, toplumsal ilerleme üstüne varyasyon yapmak istemeyenleri Marksizm dışı sayacağız.

Bu sorunlara girersek, Marksizm'in ne olduğunu tartışmaya başlamamız gerekecek. Onun için buradan, Hegel'in değerlendirilmesinin başka öğelerine geçelim. Mehmet Ayhan, Marksizm'de çelişkinin «uzlaşmaz» türünün tanındığını söylediği için, bütün toplumsal ilerleme aşamalarına karşın, Hegel'le ters düşüyor ve bunu açıklıyor. Hegelci çelişki «A=A-değil» formülüne dayandığı için, bütün karşıtlar özdeştir ve bütün çelişkiler uzlaşabilir. Yani Hegel'de «karşılıklı dışlayan» çelişki yoktur. Mehmet Ayhan Hegel'in çelişki anlayışını, gerici düzenle uzlaşabilmek için yönteminden verdiği taviz olarak niteliyor.

Mehmet Ayhan başka yerlerde Hegel'i bu kadar övmese, Marksizm'in dolaysız öncülü saymasa, buna bir şey demek gerekmezdi. Ne var ki, Hegel'in felsefe tarihinde büyük bir yer kazanmasına sebep olan şey, zaten, Mehmet Ayhan'ın «karşılıklı dışlayan» kategorisini çürütmesidir. Bunu kendisi de söylüyor: «Hegel'e göre, A=A-değil çelişkisi dışındaki bir çelişki anlayışı diyalektik tamamen dışındadır ve 'sıradan, bayağı' bir şeydir; daha önceki metafizik düşüncülerin, özellikle de Kant'ın çelişki anlayışını yansıtır.» (s. 12) Evet, Kant'da ve önceki filozofların çağında, **çelişki** değil, **karşıtlık** vardır ve bu, Mehmet Ayhan'ın «karşılıklı dışlayan» kavramına çok yakın bir şeydir. Hegel ise bunu çürütmeye ve gerçekliğin karşıtlığa (Realopposition) değil, diyalektik çelişkiye dayandığını göstermeye çalışmıştır. Bu diyalektik çelişkinin temel ilkesi de, her şeyin zorunlu olarak karşıtına dönüşmesidir. Dolayısıyla Mehmet Ayhan kollarını açıp Hegel'i Marksizm kapısından içeri alıyor, ama onu gerek kendi gözünde, gerek Marksistlerin gözünde büyük yapan çelişki ilkesini kapının dışında bırakıyor. Hegel bu koşullarda kapıdan içeri girmeyi kabul eder miydi acaba? Pek sanmıyorum.

Birlikim 21/21